

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ РОЗВИТКУ АДАПТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ

В статті розкриваються результати діагностичного експерименту по виявленню рівней розвитку адаптивних способностей студентів-першокурсників к музикальному обучению. Освещены критерии и показатели уровней развития адаптивных способностей.

Ключевые слова: адаптация, адаптивные способности, музыкальное обучение, мотивационно-эмоциональный критерий, когнитивно-интерпретационный критерий, коммуникативно-деятельностный критерий, рефлексивно-аксиологический критерий.

Радикальні соціально-економічні та політичні перетворення в країні зумовлюють необхідність модернізації системи вищої освіти, її спрямування на підготовку фахівців, здатних успішно адаптуватися до умов, що постійно змінюються. Актуальність проблеми розвитку адаптивних здібностей студентів, зокрема майбутніх учителів, до навчання у вищій школі підтверджується й визнанням провідною європейською освітньою стратегією «навчання впродовж життя», яка потребує готовності особистості до самоосвіти й саморозвитку.

Музичне навчання в контексті компетентісного підходу (ключової освітньої методології сьогодення) – це процес формування компетенцій як цілісної системи знань, навичок, умінь, цінностей, здібностей і професійно важливих особистісних якостей, що здійснюється при активній «включеності» суб'єкта-студента в процес самоосвіти й саморозвитку. Така інтерпретація змісту музичного навчання потребує інтеграції пізнавальної, дослідницької і фахово-практичної складової навчальної діяльності майбутніх вчителів музики на основі принципу полісуб'єктності педагогічної взаємодії студентів і викладачів. Адаптація до музичного навчання полягає в опануванні студентами новими засобами художньо-пізнавальної діяльності, формуванні в них певних типів і форм міжособистісних зв'язків і відносин, забезпеченні успішності всього подальшого освітнього процесу і, в результаті, має суттєвий вплив на якість музично-професійної освіти. Означений процес відрізняється двовекторною спрямованістю: з однією сторони – це адаптація студентів до нового освітнього середовища, з іншої, як зазначає Г. М. Падалка, – пристосування середовища до індивідуальності кожного [3, с. 261].

Період адаптації студентів до навчання набуває особливої гостроти саме на початковому етапі їх перебування у вищому навчальному закладі, що зумовлено зміною навчального середовища середньої школи на художньо-педагогічний простір вищої школи, зокрема інституту мистецтв, музичних факультетів. Визначення концептуальних основ методики продуктивного розвитку адаптивних здібностей у студентів-першокурсників до музичного навчання у значній мірі зумовлений результатами діагностики рівнів розвитку названих здібностей.

За останній час активізувались дослідження проблеми адаптації, зокрема у педагогіці. Науковці вивчають наступні аспекти означеної проблеми: готовність першокурсників до навчального процесу вищого навчального закладу (Ю. І. Дік, Г. Ф. Крилов, І. А. Маркова); визначення етапів процесу адаптації студентів у ВНЗ в процесі навчання (Д. О. Андрєєва, В. І. Брудний, О. М. Галус); адаптація педагогів до змін в освітньому середовищі (С. В. Дроздов, Р. В. Овчарова, О. В. Філіппов) та ін. Психологічні аспекти проблеми розвитку адаптивних здібностей студентів у вищій школі широко розглядалися Г. О. Баллом, А. А. Налчаджаном, Н. Д. Озернюком, С. О. Пакуліною, Н. В. Фурмановою, В. Д. Шадріковим та ін. На думку науковців-психологів, процес розвитку названих здібностей – це зміна системи індивідуальних властивостей студентів, що обумовлена особливостями психіки. Менш інтенсивно проблема адаптації до навчання висвітлювалася у музичній педагогіці: як проблема адаптації майбутніх вчителів музики до професійної діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі (Л. П. Щепотько) і як процес адаптації студентів музично-педагогічних факультетів у контексті аксіологічного підходу (І. М. Личагіна). Проблема розвитку адаптивних здібностей до навчання, зокрема до музичного навчання, не була предметом спеціального дослідження.

Тому метою статті є висвітлення результатів діагностичного експерименту щодо виявлення рівнів розвитку адаптивних здібностей студентів-першокурсників до музичного навчання у вищому педагогічному навчальному закладі на основі розроблених критеріїв і показників їх прояву.

Діагностичний експеримент щодо виявлення рівнів розвитку адаптивних здібностей майбутніх вчителів музики спрямований на з'ясування умов та обставин, у яких протікає процес музичного навчання, визначення й аргументування певного стану рівня розвитку названих здібностей

першокурсників з метою їх подальшого змінювання, отримання чітких уявлень про причини, що сприяють чи перешкоджають досягненню накреслених результатів. Діагностику адаптивних здібностей ми розглядаємо як теоретичну конкретизацію стану і прогнозів розвитку першокурсників, що здійснювалася на основі наукових принципів і за допомогою спеціального наукового апарату.

Під час дослідно-експериментальної роботи ми спиралися на особливості організації та проведення педагогічних досліджень, розкритих у роботах І. А. Зязюна, А. І. Кузьмінського, І. П. Підласого, а також на рекомендації О. М. Галуса, І. А. Зимньої, В. І. Брудного, О. Рудницької щодо дослідження готовності студентів до здійснення професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладу, зокрема на першому курсі навчання.

Основними методами дослідження були обрані: анкетування, інтерв'ю, бесіди, метод педагогічного спостереження та аналіз продуктів самостійної навчально-пізнавальної і художньо-виконавської діяльності студентів.

На основі уточнення педагогічних трактовок понять «адаптація» та «здібності» ми визначаємо адаптивні здібності як індивідуально-психологічні особливості студентів, що сприяють якісній зміні ціннісної, інтелектуальної, емоційної сфери. Така зміна у майбутніх вчителів музики здійснюється на основі особистісно-усвідомленого прийняття норм, установок, традицій художньо-педагогічного середовища і забезпечує узгодження власних очікувань, домагань і можливостей першокурсників з реаліями навчального простору через активну включеність студентів у процес професійного розвитку і саморозвитку.

Основу адаптивних здібностей до музичного навчання складають інтелектуальні дії особистості, що забезпечують усвідомлене управління мисленням і сприяють його продуктивності, тому основними структурними компонентами названих здібностей можна вважати:

- здатність до навченості (якість і швидкість набуття нових знань, зокрема у галузі музичної освіти);
- осмислене сприйняття і «переробка» навчальної художньо-пізнавальної інформації;
- здібність до пошуку і знаходження оптимальних прийомів доцільних навчально-пізнавальних дій;
- уміння створювати власні моделі самонавчання, самопізнання, будувати перспективи саморозвитку на основі рефлексії;
- здібність до соціально-психологічної інтеграції у художньо-педагогічне середовище (встановлення адекватних форм взаємодії із суб'єктами та об'єктами навчального простору).

Розвиток адаптивних здібностей студентів-першокурсників до музичного навчання представляє собою активний процес, який, як показує практика, буде успішним за умови позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. Позитивна мотивація – один із головних факторів у формуванні та розвитку не лише адаптивних здібностей, а й загальних та спеціальних здібностей студентів-музикантів.

Виявлення структурних компонентів адаптивних здібностей студентів-першокурсників, а також особливостей і специфіки процесу їх розвитку є основою для визначення основних критеріїв і показників рівня розвитку адаптивних здібностей до музичного навчання, якими стали: мотиваційно-емоційний, когнітивно-інтерпретаційний, комунікативно-діяльнісний і рефлексивно-аксіологічний критерії.

Мотиваційно-емоційний критерій відбиває: валентність відношення першокурсників до процесу музичного навчання (позитивне, негативне, байдуже, суперечливе); здатність захоплюватися навчальною, музичною діяльністю; уміння переборювати негативне ставлення до музичного навчання; наявність позитивної мотивації до саморозвитку і самоосвіти; усвідомлення відповідальності щодо досягнення цілей музичного навчання; прагнення до набуття професійної компетентності. *Когнітивно-інтерпретаційний критерій* виявляє здатність студентів до: здобуття, усвідомленої «переробки» та раціонального використання навчально-художньої інформації; емоційно-інтелектуальної та художньо-образної інтерпретації творів (вербальної і музично-виконавської). *Комунікативно-діяльнісний критерій* викриває: прийняття студентами норм, правил, цілей, цінностей навчального (художньо-педагогічного) середовища; емоційно-особистісну включеність у його простір соціально-психологічних і навчальних взаємин; вдале використання напрацьованих стереотипів поведінки і навчальної діяльності, адекватних цілям середовища. *Рефлексивно-аксіологічний критерій* передбачає: адекватність самооцінки студентами результатів власної навчально-пізнавальної та художньо-виконавської діяльності; здатність до самоаналізу; узгодження очікувань щодо результатів музичного навчання; ставлення до саморозвитку і самовдосконалення як до пріоритетних цінностей навчально-пізнавальної діяльності.

Прояв показників за ступенем інтенсивності, самостійності, адекватності, логічності, художньої переконливості дозволив виділити три рівня розвиненості адаптивних здібностей до музичного навчання: високий, середній і низький.

При визначенні змісту анкет і бесід ми дотримувалися тієї позиції, що запитання мають бути якомога творчими і повинні розкривати всі аспекти рівня розвитку адаптивних здібностей майбутніх вчителів музики. З цього приводу, завданням початкового етапу діагностичного експерименту стало з'ясування мотиваційних проблем, готовності студентів-першокурсників до музичного навчання у інституті мистецтв.

Аналіз результатів засвідчив, що більшість студентів вже побудували певні життєві плани: майже всі першокурсники бажають пов'язати майбутню професію з музикою, режисурою, всіх приваблює музичне навчання дітей. Головною метою навчання у ВНЗ більшість студентів зазначили набуття знань і навичок (в основному, фахових). Лише незначна кількість першокурсників замислюються над перспективами особистісного розвитку у вищій школі, створенні власної продуктивної моделі навчально-пізнавальних дій, що дозволяє припустити відсутність розуміння процесу навчання у вищому навчальному закладі як якісно нового етапу розвитку і професійного становлення особистості.

Відповідно результатам анкетування існує достатньо висока мотивація до музичного навчання. У майже половини студентів інтерес до вивчення музики обумовлений, скоріш, вибором не спеціальності, а вищого навчального закладу; незначна кількість першокурсників відмітили, що обрали інститут мистецтв для навчання за порадою. Мало хто з першокурсників, обираючи вищий навчальний заклад для навчання, усвідомлював специфіку майбутньої професії вчителя музики. Лише 32% опитуваних налаштовані у майбутньому працювати в загальноосвітній школі за кваліфікацією «вчитель музики». Факт відсутності чітких уявлень у студентів про зміст майбутньої професії та її педагогічне спрямування дозволяє припустити появу неузгодженості між власними цілями і цілями художньо-педагогічного середовища, і як слідство – може з'явитися гальмування процесу розвитку адаптивних здібностей до музичного навчання.

Результати анкетування щодо відношення до навчальних занять засвідчили наступне: більшість першокурсників відвідують заняття із задоволенням; без бажання займаються навчальною діяльністю 7,5% всіх опитуваних; 32,8% першокурсників вказали, що заняття відвідують тільки для того, щоб не було проблем у період складання заліково-екзаменаційної сесії. У 35% студентів присутня висока мотивація до музичного навчання, однак вони не проявляють позитивного ставлення до дисциплін, які з професійною діяльністю, на їх погляд, не пов'язані (соціально-гуманітарні дисципліни). Можна припустити, що, з одного боку, першокурсники налаштовані на здобуття лише фахових знань, а з іншого – у викладанні вказаних дисциплін бракує професійного орієнтування на майбутню професію.

Аналіз отриманих даних дозволяє констатувати, що більшість першокурсників навчаються з інтересом і задоволені власним вибором спеціальності, і як слідство – зберігають достатньо високу внутрішню вмотивованість до навчання. Разом з тим, існує значна кількість студентів, які мають певні проблеми у власній музичній освіті та зорієнтовані на уникання певних невдач у музичному навчанні, а не на особистісний і професійний розвиток. Перші місяці навчання змушують першокурсників замислитися над мотивами вибору вищого навчального закладу, власними можливостями у професійній діяльності, що зумовлює необхідність соціально-психологічної корекції та індивідуального педагогічного супроводу процесу навчання кожного студента.

З метою виявлення особливостей усвідомлення першокурсниками нової для них системи музичного навчання та основних труднощів у навчанні, що відбиває сформованість когнітивно-інтерпретаційного критерію рівня розвитку адаптивних здібностей, ми провели опитування та анкетування.

Значна кількість студентів вважають, що система навчання у вищому навчальному закладі суттєво відрізняється від шкільної. Різницю вузівської системи навчання від шкільної вбачають: у новій, іншій організації навчання, зокрема музичного; у великому об'ємі самостійної роботи; в особливостях самостійного життя у відриві від сім'ї; у нових нормах спілкування у студентському колективі, з викладачами, зокрема індивідуальної форми занять тощо. За результатами анкетування, у більшості першокурсників труднощі у музичному навчанні викликають: аналіз та узагальнення набутих знань; оволодіння раціональними засобами засвоєння і запам'ятовування навчального матеріалу; самостійне складання конспектів і тез. Найменших труднощів, за словами студентів, вони зазнають під час підготовки рефератів. Однак, інтерв'ю та індивідуальні бесіди з першокурсниками довели, що алгоритм підготовки рефератів часто полягає у механічному доборі цитат із підручників та інших інформаційних джерел, зокрема Internet, без усвідомлення смислу і логіки викладення теми

реферату. Такий вид навчальної роботи дозволяє ставити під сумнів інтелектуальну «цінність» даного виду навчальної пізнавально-пошукової діяльності студентів.

З метою визначення здібності до інтелектуальної «переробки» навчальної інформації ми запропонували першокурсникам законспектувати фрагмент тексту науково-методичної статті з питань музичного виховання дітей. Аналіз результатів виконання письмових робіт засвідчив існування у студентів певних труднощів. Так, якщо, більшість першокурсників продемонстрували здатність виділяти головну думку в тексті, то визначення основних положень, логіки викладення матеріалу у багатьох з них підмінялося «дослівним переказом» – цитуванням. Найбільших труднощів зазнали студенти при інтерпретації навчального тексту «власними» словами, що дозволяє припустити наявність факту слабого усвідомлення інформації та осмислення її змісту.

Визначення показників розвитку адаптивних здібностей в контексті музично-виконавської підготовки першокурсників з дисципліни «Основний музичний інструмент», а саме, сприйняття та емоційно-інтелектуального усвідомлення інформації – музичного тексту, дозволило констатувати наступне. Найбільш розвинутою виявилася здібність до визначення емоційно-образного змісту музичного твору. Процес розучування нового твору як процесу розуміння і відтворення художньої інформації змогли переконливо висвітлити лише 12% першокурсників. Значна кількість опитуваних не усвідомлює необхідність детального ознайомлення із художнім смыслом авторських, редакторських позначень елементів музичної мови, визначення логіки побудови виконавського плану тощо. Утруднення у студентів викликає: визначення основної ідеї та задуму твору; його музичної драматургії, розуміння принципів розвитку тематичного матеріалу; усвідомлення художнього смислу авторських і редакторських позначень. При чому, студенти, які вступили до інституту мистецтв на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст», демонстрували більш високий рівень музичної грамотності щодо прочитування нотного тексту, але непереконливими були художньо-образна і вербальна виконавські інтерпретації. А студентам, які до вступу в університет закінчили музичну школу, бракувало музичної грамотності, хоча вербальна інтерпретація і виконання на музичному інструменті були більш емоційними і художньо-образними.

Причини названих недоліків, на наш погляд, викликані недостатньою розвиненістю музичного мислення, невисоким рівнем музичної грамотності першокурсників з музичною освітою у обсязі школи і недостатнім рівнем художньо-образного мислення у випускників музичних училищ, що викликано переважно технологічною спрямованістю їх музичного навчання, і як слідство – малопереконлива виконавська інтерпретація музичних творів.

Аналіз обстеження за комунікативно-діяльнісним критерієм розвитку адаптивних здібностей до музичного навчання дозволив встановити наступне. У першокурсників найменших труднощів викликає встановлення взаємовідносин із суб'єктами художньо-педагогічного середовища інституту мистецтв: більшість випробуваних усвідомлює необхідні правила поведінки, адекватні форми взаємодії між студентами, студентами і викладачами, позитивно відносяться до діалогової форми спілкування (81,2%); проявляють схильність до емоційно-особистісної включеності у ціннісний простір середовища (64%); 42% студентів показали наявність певних напрацьованих поведінкових стереотипів, які дозволяють успішно досягти цілей у музичному навчанні. Але деякі першокурсники певні труднощі у музичному навчанні пов'язують з проблемами психологічної взаємодії з викладачами.

З метою визначення прояву показників рефлексивно-аксіологічного критерію розвитку адаптивних здібностей до музичного навчання ми проводили анкетування на початку і наприкінці першого навчального семестру.

Самооцінка першокурсниками успіхів у музичному навчанні дає змогу дійти висновку, що більшість респондентів-першокурсників виявляють певну самокритичність: 72 % вважають власні успіхи у навчанні на кінець семестру «добрими», 16,5% – «задовільними», 11,5% – «відмінними». Хоча на початку семестру оцінкою «погано» і «задовільно» жодний першокурсник не охарактеризував власну навчальну діяльність (77,3% вважали успіхи у музичному навчанні «добрими», а «відмінними» – 22,7%). Можна припустити, що така динаміка свідчить про більш адекватну самооцінку власних досягнень у музичному навчанні.

Значна кількість студентів вважають самооцінку власних досягнень як таку, що не завжди співпадає з оцінкою викладачів. При цьому майже однакові відсотки тих, хто оцінює себе вище за викладачів (26,9%), і тих, хто оцінює себе нижче (27,7%). В індивідуальних бесідах було з'ясовано недостатню поінформованість студентів щодо критеріїв оцінки навчальної діяльності. Ознайомлення першокурсників з критеріями оцінок в значній мірі може попередити виникнення передконфліктної ситуації і певних непорозумінь між студентами і викладачами.

Узагальнення результатів діагностичного експерименту доводить, що процес адаптації до музичного навчання першокурсників пов'язаний з певними труднощами. Найбільш розвиненими є показники комунікативно-діяльнісного критерію, який забезпечує встановлення взаємовідносин із суб'єктами художньо-педагогічного середовища. Дещо нижче результати розвиненості мотиваційно-емоційного критерію: існує достатньо висока мотивація до музичного навчання, але позитивне ставлення до освіти не розглядається першокурсниками у контексті майбутньої професійної діяльності вчителя музики. Значно нижчими є прояви показників когнітивно-інтерпретаційного і рефлексивно-аксіологічного критеріїв. Особливих труднощів студенти зазнають щодо інтелектуально-художньої складової навчальної діяльності, що проявляється у малопереконливій, слабо осмисленій інтерпретації (інструментальній, вокальній) музичних творів і пов'язана з низьким рівнем розвиненості умінь інтелектуально-емоційної «переробки» навчально-художньої і музично-теоретичної інформації; неготовністю будувати власні стратегії щодо індивідуально пошуково-пізнавальної діяльності у галузі музичного навчання; недостатнім усвідомленням відповідальності щодо досягнення цілей у навчанні; часто неадекватною самооцінкою результатів навчальної діяльності. Результати діагностичного експерименту свідчать про переважання середнього і низького рівнів розвиненості адаптивних здібностей студентів-першокурсників до музичного навчання у вищій школі.

Література

1. **Кузьмінський А. І.** Педагогіка вищої школи : [навч. посібник] / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
2. **Олексюк О. М.** Музично-педагогічний процес у вищій школі / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К.: Знання України, 2009. – 124 с.
3. **Падалка Г. М.** Педагогіка мистецтва: Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : [навч. посібник] / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
4. **Рудницька О. П.** Педагогіка: загальна та мистецька : [навч. посібник] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

УДК 781.1

Миколінська С.І.

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ СЛУХОВОЇ УВАГИ В МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статтє рассматривается структура музыкально-слухового внимания, компонентами которой являются концентрация, устойчивость, объём, переключение, избирательность и распределение. Также рассматриваются функции музыкально-слухового внимания: мотивационно-поисковая, регулятивно-корректирующая и контрольно-оценная.

Ключевые слова: *музыкально-слуховое внимание, структура музыкально-слухового внимания, функции музыкально-слухового внимания.*

Провідну роль у вихованні слухачів і виконавців музики відіграє слухова увага, виступаючи умовою ефективності перебігу та наслідків музичного процесу. Розвинена музично-слухова увага є обов'язковою умовою осягнення й переживання музичних творів, виразного та вірного їх виконання, музичної імпровізації, оцінного ставлення до явищ музичної культури.

Проблему уваги розглядали Ф.М.Гоноболін, М.Ф.Добринін, Ю.Б.Дормашев, А.Кличов, І.В.Страхов, В.І.Страхов, С.Л.Рубінштейн та інші, які досліджували її сутність, властивості та зв'язок з особливостями індивіда. Функції та структуру уваги визначали І.В.Страхов, С.Максименко, М.М.Лила, К.В.Мішанова та інші науковці. Проблема „слухової уваги” досліджувалася у психофізіологічному напрямку вченими Е.Д.Хомською, І.А.Вартанян, А.В.Бару, О.Р.Лурія. В музичній педагогіці питання слухової уваги і, зокрема, її структури та функцій спеціально не досліджувалися.

Отже, актуальність обраної теми зумовлюється потребами практики і недостатністю науково-методичної розробки структури та функцій слухової уваги в музичній діяльності.

Музично-слухова увага розглядається нами як різновид психічної діяльності особистості, що забезпечує регуляцію слухового сприйняття, аналіз та синтез звукових об'єктів (музичного твору, фрагменту, звука тощо).